

ТЕМА: ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА

План

1. Поняття громадянського суспільства.
2. Основні теорії політичних систем (Т. Парсонс, Д. Істон, Г. Алмонд).
3. Структура та функції політичної системи.
4. Типологія політичних систем.
5. Політична система України.

Основні поняття: громадянське суспільство, політична система.

Методичні рекомендації до вивчення теми:

1. Розпочавши вивчення першого питання, треба мати на увазі, що розвинене громадянське суспільство створює передумови демократичної політичної системи. Для розуміння цього треба дати визначення поняттю «громадянське суспільство», охарактеризувати його основні інститути, визначити необхідні умови для його формування. Дуже важливо охарактеризувати стан розвитку громадянського суспільства в сучасній Україні та визначити чинники, що сприяли його формуванню за період з 1991 р.

2. Політична система суспільства – одна з найскладніших категорій політології. Спочатку слід з'ясувати, що собою являє загальна теорія систем. Важливо пам'ятати, що політична система суспільства виступає як частина суспільної системи, тому потрібно розглянути її взаємозв'язок з іншими системами суспільства (економічною, соціальною, духовною) і вплив на них.

Наступним кроком є з'ясування ролі системного аналізу у визначенні сутності політичної системи. Потрібно розглянути сутність структурно-функціонального підходу Т. Парсонса, концепцію політичної системи Д. Істона, модель політичної системи Г. Алмонда та порівняти їх. У підсумку розгляду питання слід зробити висновок про внесок вище названих авторів у розвиток теорії політичних систем і політології в цілому.

3. При вивченні третього питання студенти повинні розглянути структуру політичної системи, тобто виділити її основні підсистеми. Характеризуючи інституціональну підсистему, студенти мають дати визначення поняття «політичні інститути» та відповісти на питання: чому інституціональна система є основоположною як щодо політичної системи у цілому, так і щодо її складових? Вивчаючи нормативну, функціональну та комунікативну підсистеми, потрібно з'ясувати їхню сутність. Далі студенти повинні визначити функції політичної системи, які вона виконує у суспільстві.

4. Четверте питання передбачає розуміння того, що порівняння типів політичних систем за різними критеріями дозволяє більш глибоко аналізувати їх переваги і недоліки. Треба з'ясувати, як змінювалися погляди на типологію політичних систем з античних часів і до наших днів. Необхідно ознайомитись з класифікаціями політичних систем за такими критеріями, як суспільно-економічна формація (марксистська теорія), тип легітимності політичного панування (за М.Вебером), політична культура і характер взаємодії різних політичних інститутів (за Г.Алмондом), тип політичного режиму тощо. Особливу увагу варто звернути на характеристику таких моделей політичних систем, як командна, змагальна й соціо-примирлива: слід виділити їх головні ознаки, підібрати приклади з історії або сучасності. Необхідно пам'ятати, що кожна з цих моделей має багато модифікацій і не існує в абсолютно «чистому» вигляді.

На основі оволодіння теоретичним матеріалом слід визначити тип політичної системи сучасної України, дати характеристику її особливостям, розкрити шляхи реформування усіх підсистем українського суспільства (економічної, соціальної, політичної, духовної та ін.). На основі такого аналізу студенти повинні визначити специфічні причини нестабільності політичної системи України та обґрунтувати доцільність і необхідність для України модернізації політичної системи. Також слід виділити найнерозвинутіші функції політичної

системи України та розкрити причини політичної й соціальної напруженості в суспільстві.

Питання для самоконтролю:

1. Якою є роль системного підходу у вивченні сутності політичної системи?
2. Назвіть основні елементи політичної системи суспільства.
3. Які політичні інститути відповідають за здійснення функцій входу і виходу?
4. Які функції виконує політична система?
5. Від чого залежить стабільність політичної системи?
6. Які типи політичних систем виділяють марксистки?
7. До якого з типів політичної системи (за Г.Алмондом) належить Україна?
8. На Вашу думку, чи є політична система України стабільною, централізованою, правовою, легітимною, світською?

Короткий виклад змісту лекції:

1. Поняття громадянського суспільства.

Громадянське суспільство – це сукупність усіх громадян, їх вільних об'єднань і асоціацій, пов'язаних суспільними відносинами, що характеризуються високим рівнем політичної свідомості та політичної культури, які перебувають за межами регулювання держави, але охороняються і гарантуються нею.

У політології громад.сусп-во розглядають як соціальне утворення, що протистоїть державі. Гром.сусп-во виступає посередником між приватною сферою та державою, об'єднує величезну кількість формальних і неформальних організацій.

Основні риси громад.сусп-ва:

- 1- наявність демократичної правової державності
- 2- різноманітність форм власності (приватної, колективної, кооперативної), ринкова економіка
- 3- плюралізм ідеологій і політичних поглядів, багатопартійність
- 4- доступ всіх громадян до участі в державних і суспільних справах
- 5- взаємна відповідальність держави та громадян за виконання демократично прийнятих законів
- 6- розвинена громадянська політична культура і свідомість
- 7- цінування прав громадян вище за державні закони
- 8- розвинута соціальна структура
- 9- контроль суспільства за діяльністю державних органів.

Інститути громадянського суспільства – сім'я, церква, засоби масової інформації, заклади освіти, культурні установи, наукові об'єднання, професійні асоціації, добровільні громадські організації та об'єднання, у т.ч. й політичні партії.

Поняття «громад.сусп-во» - ще в античні часи (Платон, Цицерон), але аж до XVIII ст. – «громад.сусп-во» і «державна» використовували як синоніми. Потім – ідея протистояння держави і громад.сусп-ва (Т.Пейн). Головна заслуга у розробці концепції громад.сусп-ва належить Г.Гегелю: Гр.сусп-во - це комплекс приватних осіб, класів, груп, інститутів, які прямо не залежать від політичної держави. Гром.сусп-во спирається на приватну власність, загальну рівність людей і виникає одночасно з буржуазним ладом.

Розвинуте громад.сусп-во створює умови для вільної самореалізації індивідів та їх різних об'єднань і робить державу більш демократичною і правовою.

Історичний досвід дає підстави стверджувати: там, де існує розвинене громадянське суспільство, наявні передумови демократичної політичної системи. Відсутність розвиненого громадянського суспільства призводить до створення тоталітарних політичних систем.

СРСР – держава практично ліквідувала громадянське суспільство.

В Україні сьогодні – поступовий процес становлення громадянського суспільства, який ще дуже далекий від завершення.

2. Основні теорії політичних систем (Т. Парсонс, Д. Істон, Г. Алмонд).

Політична система – центральна проблема політології. Вона дає загальне цілісне уявлення про організацію і функціонування політичного життя суспільства.

Щоб зрозуміти поняття "політична система", потрібно розглянути поняття системи взагалі. Система - це певна кількість взаємопов'язаних елементів, що утворюють стійку цілісність, мають певні особливості, притаманні саме цій спільноті.

У навколишньому світі – різноманітні системи: суспільні (політична, економічна, культурна, соціальна, ідеологічна, релігійна, етнічна), природні, технічні. Головна особливість соціальних систем - вони пов'язані з вольовою, свідомою, цілеспрямованою діяльністю людей та їх різноманітних об'єднань.

Політ.система виникла на певному етапі розвитку суспільства внаслідок його поділу на класи та появи держави. Дослідження пол.сист. – від Аристотеля, але по-справжньому вагомим результатом досягнуто лише у ХХ ст.

До середини ХХ ст. політологія існувала як сукупність розрізнених знань про політичні явища і процеси, значну частину яких складав емпіричний матеріал, отриманий завдяки розвитку соціологічних та психологічних методів наукових досліджень. Особливо значний за обсягом матеріал щодо конкретних політичних процесів, передусім електоральної поведінки, нагромаджено у США. Розрізнені політологічні знання було з'єднано в цілісну сукупність завдяки створенню, насамперед науковцями США, теорії політичної системи суспільства.

Поняття «система» запозичене з електроніки й кібернетики. «Перенесення» терміну у політичну науку здійснили американські учені Толкотт Парсонс, Девід Істон і Габріель Алмонд, які створили теорії політичних систем. Американський соціолог Толкотт Парсонс (1902-1979), представник структурно-функціональної школи у праці "Соціальна система" (1951) розглядав суспільство як систему, що складається з окремих, інтегрованих елементів. Такими елементами у структурі кожного суспільства були: суспільні цілі, норми, цінності, ролі, інститути, кожен з яких виступає підсистемою великої суспільної системи.

Кожній суспільній системі властиві чотири основні функції:

1. адаптація (приспосовування її вимог до навколишнього середовища).
2. досягнення цілей (забезпечується політичною підсистемою, політикою).
3. інтеграція, (досягнення стану зв'язаності окремих елементів, наявність упорядкованості, безконфліктності відносин між соціальними суб'єктами - індивідами, соціальними спільнотами, організаціями, забезпечують правові інститути, владні структури, норми права, звичаї).
4. підтримання системи (забезпечується віруваннями, мораллю, органами соціалізації - сім'я, школа, мистецтво тощо).

Системний підхід до аналізу політики вперше застосував американсько-канадський політолог Девід Істон (нар.1917 р.) у працях "Політична система" (1953), "Концептуальна структура для політичного аналізу" (1965) і "Системний аналіз політичного життя" (1965).

За вихідну модель він використав біологічні системи, які, взаємодіючи між собою та з довкіллям, зберігаються як стабільні системи. Політична система подібна до біологічних систем й існує в навколишньому середовищі, яке складають інші суспільні системи - економічна, соціальна і духовно-ідеологічна.

Політична система, за Д.Істоном, - це сукупність багатьох елементів, кожний з яких складається з простіших явищ і процесів. Політичне життя – невірноважена система, у якій увесь час відбуваються порушення та робляться спроби до встановлення рівноваги. Тому системи бувають: *стійкими і нестійкими.* Д.Істон: «нерухомість політ.системи недосяжна, поки політ.система живе».

Взаємодія політичної системи з навколишнім середовищем і всередині самої системи відбувається на вході, всередині й на виході.

На вході - це вимоги й підтримка, які надходять з навколишнього середовища, а на виході - рішення і дії.

Вимогами є запити й потреби, що стосуються розподілу цінностей у суспільстві. Одні вимоги надходять з оточення політичної системи і є зовнішніми, інші виникають всередині самої системи.

Крім вимог, необхідна й їх підтримка суб'єктами та об'єктами політичного життя, політична активність (проявляється в голосуванні на виборах, сплаті податків, дотриманні законів, повазі до влади, патріотизмі тощо).

Всередині політичної системи відбувається трансформація введених до неї вимог і підтримки, в результаті чого виходом, тобто продуктом системи є рішення щодо розподілу цінностей у суспільстві та відповідні дії для їх здійснення.

На виході системи можуть бути нові закони, субсидії, пільги, інформаційні кампанії, політичні заяви влади або вищих посадових осіб тощо.

Габріель Алмонд (1911-2002) розглядав політичну систему як цілісну систему зі складною структурою, кожний елемент якої має певне призначення і здійснює специфічні функції, спрямовані на задоволення потреб системи.

Це система взаємодії, що виконує функції інтеграції і пристосування за допомогою більш чи менш законного фізичного примусу. Політична система є узаконеною силою, яка підтримує порядок і здійснює перетворення в суспільстві, що забезпечують його згуртованість і цілісність. Як і будь-яка інша система політична система виконує два базових набори функцій - входу і виходу. Є чотири функції входу і три виходу.

Функції входу здійснюються *недержавними формуваннями* (політичними партіями, групами тиску, засобами масової інформації), а функції виходу - *державними органами*.

Функції входу:

1. політична соціалізація (залучення до участі в політичному житті);
2. артикуляція інтересів (формування вимог, які відповідають реальним або уявним інтересам);
3. агрегування (поєднання інтересів);
4. політична комунікація (спілкування, обмін думками, ідеями).

Функції виходу:

1. розробка норм (органи законодавчої влади);
2. застосування норм (органи виконавчої влади);
3. контроль за їх дотриманням (судові органи).

Д.Істон і Г.Алмонд заклали основи різних варіантів концепції політичної системи й дали поштовх до розвитку теорії політичної системи суспільства в цілому. Кожний із варіантів досліджує різні сторони політичної системи суспільства.

Суть першого підходу (Д.Істон), який часто називають мікроскопічним, полягає в розгляді політичної системи під кутом зору її складових підсистем, вивченні сукупності взаємозв'язків і взаємодій, що виникають всередині.

Суть другого підходу (Г.Алмонд), який нерідко називають макроскопічним, полягає в тому, що він концентрується на вивченні входів і виходів, а також зворотніх зв'язків, які встановлюються між політичною системою та навколишнім середовищем.

Політична система суспільства - це цілісна, інтегрована сукупність взаємозв'язаних і взаємозалежних політичних суб'єктів, структур і відносин, що відображає інтереси усіх політичних і соціальних сил суспільства.

Основні ознаки політичної системи:

- взаємозв'язок групи елементів
- утворення цими елементами певної цілісності
- внутрішня взаємодія всіх елементів
- прагнення до самозбереження, стабільності та динамізму
- здатність вступати у взаємовідносини з іншими системами.

3. Структура та функції політичної системи.

Структуру політичної системи суспільства складають такі елементи як:

- політичні відносини (взаємини суб'єктів політики з приводу завоювання та здійснення влади):
 - міжкласові
 - внутрішньокласові
 - міжнаціональні
 - міждержавні та ін.
- політична організація суспільства (система інститутів, в межах яких відбувається політичне життя суспільства); вона складається з:
 - власне політичних організацій (держава, пол.партії, пол.рухи)
 - політизованих організацій (народні рухи, профспілки)
 - неполітичних організацій (об'єднання за інтересами)
- засоби масової інформації (займаються збором, обробкою, поширенням інформації, пропагують вироблені політичні і правові норми)
- політичні і правові принципи та норми (формують політ.поведінку та свідомість)
- політична свідомість (сукупність політ.ідей, відображення у політ.документах, правових нормах)
- політична культура (сукупність уявлень про різні аспекти політ.життя).

Інколи структуру системи визначають через політичні підсистеми:

1. організаційна підсистема (держава, партії, суспільно-політичні організації і рухи);
2. нормативна підсистема (політико-правові, організаційні, морально-політичні та ін..норми);
3. інформаційно-комунікативна підсистема (ЗМІ, науково-інформаційна інфраструктура);
4. культурно-ідеологічна підсистема (політ.культура, ідеологія, громадська думка).
5. інститути з огляду на те, що саме вони організують політичне життя.

Визначальний елемент політичної системи – держава. Крім неї, у політичну систему входять: *політ.партії, профспілки, асоціації, ініціативні групи, групи впливу й тиску, соціально-політ.рухи та інші об'єднання*, змістом діяльності яких є політичні процеси.

Держава - основний політичний інститут, що організує, спрямовує і контролює спільну діяльність і відносини людей, суспільних груп, класів, асоціацій, груп інтересів. Це політична форма організації суспільства, що здійснює управління суспільством, охорону його економічної та соціальної сфер, культури. Вона покликана захищати інтереси людей певної території і регулювати за допомогою правових норм взаємовідносини між ними, використовуючи за необхідності спеціальні органи примусу. У внутрішній структурі держава поступово створює особливу соціальну верству, що безпосередньо здійснює державні функції, світську політику.

Політичні партії представляють інтереси соціальних груп і ставлять метою реалізацію їх інтересів шляхом завоювання державної влади або участі в її здійсненні.

Групи інтересів - найрізноманітніші організовані групи, спільності людей (профспілки, молодіжні і жіночі рухи, творчі союзи і об'єднання, етнічні і релігійні спільності, організації ветеранів війни, асоціації підприємців і фермерів та ін.).

Вітчизняні дослідники виокремлюють такі функції політичної системи:

1. вироблення політ.курсу держави та визначення цілей і завдань розвитку суспільства
2. організація діяльності суспільства на виконання цілей, завдань політ.програми держави
3. координація окремих елементів сусп.-ва.
4. легітимізація (діяльність, спрямована на узаконення політ.системи)
5. політ.соціалізація (включення людини у політ.діяльність)
6. артикуляція інтересів (пред'явлення вимог до осіб, що приймають політ.рішення)

7. агрегування інтересів (узгодження і впорядкування інтересів і потреб соціальних верств населення)

8. інтеграція всіх елементів суспільства навколо єдиних для всього народу соц.-політ.цілей і цінностей

9. політ.комунікація складових політ.системи (обмін інформацією між різними елементами політ. системи) та ін.

4. Типологія політичних систем.

Традиція класифікації різноманітних політ.систем – ще у стародавні часи. Платон, Аристотель (монархія, тиранія, аристократія, олігархія, політія, демократія)

Марксисты: за типом екон.базису політ.системи: рабовласницькі, феодальні, буржуазні, соціалістичні.

Найрізноманітніші політичні системи можна класифікувати за принциповими, корінними ознаками.

Існує три головні моделі політичних систем:

командна; змагальна; соціо-примирлива.

Кожна з цих моделей може мати багато модифікацій і не існує в абсолютно "чистому" вигляді.

Командна політична система характеризується такими ознаками:

- інтеграція, фактичне об'єднання всіх структур не шляхом відносин співробітництва, що складаються природно, поступово, а на основі бюрократичної централізації "зверху" навколо одного центру;

- прийняття центром рішень;

- ліквідація автономії у прийнятті рішень на місцях;

- протистояння політичному плюралізму;

- командний стиль управління всіма сферами суспільного життя;

- панування адміністрування у вирішенні всіх політичних проблем, усунення політичної опозиції;

- виняткова роль партійно-державного лідера, що відображається тією чи іншою мірою у культурі його особи;

- пониження політичного значення громадянина, обмеження його прав і свобод;

- зовнішня і внутрішня безконтрольність політичних інституцій; відсутність розподілу влади; стримування способів саморегуляції суспільного організму; ставка переважно на силові, примусові методи;

- поширення політичної демагогії про захист інтересів народу; створення номенклатури (теократичної, королівської, військової або партійно-державної), яка побудована на принципах напівфеодальних рангів з відповідним матеріальним та іншим забезпеченням за рахунок суспільства;

- відкрите насильство, яке набирає форми відкритих тиранічних режимів.

Командна політична система пройшла історичний шлях від правління єгипетських фараонів через панування тиранів Греції, імператорів Риму, феодальних абсолютних монархів до сучасних авторитарних, тоталітарних систем.

Командні системи ще існують в Африці, Азії та інших країнах. Історично доведено, що хоча на певних етапах розвитку суспільства командні системи можуть бути добре пристосовані для виконання проміжних завдань, проте у кінцевому підсумку вони є гальмом суспільного прогресу. Відомо, що так звані соціалістичні країни, лідери яких заявляли світові про гігантські успіхи, дедалі більше відставали від розвинених країн Заходу навіть у найбільш, здавалося б, благополучні часи їхнього існування.

Змагальна політична система має такі типологічні ознаки:

- політичний плюралізм;

- наявність багатьох центрів прийняття політичних рішень;

- наявність механізму впливу на державну владу різних центрів прийняття політичних рішень через "групи тиску", що інституційно відокремлені й змагаються між собою;
- визнання рівності й гарантій прав людини й об'єднань громадян;
- примус не виключається, але не є прямим, основним методом в управлінні;
- захист конституційного ладу, його правових засад;
- ставлення до права як до цінності та ін.

Змагальна політична система існувала у деяких рабовласницьких державах (наприклад, Афіни), феодальних містах-державах (російський Новгород, ганзейські міста-держави узбережжя Балтійського моря).

Утвердження цієї системи найбільш яскраво виявило себе за капіталізму з його постулатами вільної конкуренції, вільного товарообміну, природних прав людини. Змагальна політична система Італії, Іспанії, Португалії, Греції та інших країн продемонструвала свої позитивні сторони і висвітлила проблеми їхнього розвитку. Змагальна політична система може добре функціонувати за умов стабільного суспільства як єдиного соціального організму.

Соціопримирлива політична система має такі ознаки:

- висунення на перший план соціальних проблем у змаганні за утвердження політичних цілей і завдань;
- використання компромісів у вирішенні політичних та інших проблем;
- професіоналізм політичного управління;
- утвердження політичного плюралізму, що передбачає певні обмеження панівних сил, груп, які змагаються на ґрунті поступок, консенсусу, добровільних узгоджень сторін;
- високий рівень політичної культури;
- прагнення до утвердження соціального миру, соціальної справедливості;
- поступове і постійне здійснення соціальних програм;
- високий рівень захисту прав людини; політична безконфліктність; саморегульованість

Примітивні форми соціопримирливої системи знаходимо в історичному минулому. Однак справжня соціопримирлива система складається лише в умовах високого рівня економічного розвитку, зміцнюється в процесі переходу людства від конфронтації до співробітництва, від протиборства до створення єдиної нової цивілізації.

Наприк.50-х рр. Габріель Алмонд: в залежності від особливостей політичної культури і характеру взаємодії різних політичних інститутів виділив чотири типи пол.систем:

- англо-американський (Канада, США, Великобританія, Австралія):
 - однорідність пол.культури
 - чіткий розподіл влад на 3 гілки
 - наявність механізму стримувань і противаг
 - висока організованість, ефективність
 - стабільність
- континентально-європейський тип (Франція, Німеччина, Швейцарія):
 - поєднання елементів старої і нової пол.культури
 - домінують елементи, притаманні англо-саксонській політ.системі,
 - але більш помітний вплив традицій, структур доіндустріальної епохи
- доіндустріальний (частково індустріальний) - Африка і Латинська Америка:
 - орієнтація населення на лідера, а не на програми;
 - права і свободи громадян суттєво обмежені
 - поєднання елементів різних політ.культур
- тоталітарний (Китай, Північна Корея, В'єтнам, Куба).
 - відсталість
 - нестабільність
- низький рівень політ.культури.